

Türkçenin Teknik Terim Zenginliği

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Türkiye Bilişim Haftası etkinlikleri içerisinde Türkçe konusuna yer veren Türkiye Bilişim Derneğine, Telepati Telekomünikasyona ve düzenleme kurulu-
luna teşekkür ederim.

Konuşmama öncelikli bir saptama yaparak başlayacağım: Bilim dili olarak Türkçenin daha da geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve öğretimde birliğin sağ-
lanması için bilim ve sanat dallarında Türkçe terimlerin kullanılması, öğretim kurumlarında ve bilimsel çalışmalarda ortak terimlerin işletilmesi bir gereklilik-
lidir.

Atatürk, bilim terimleri konusunda bakınız ne diyor: *Öyle istiyorum ki Türk dili bütün yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel ahenkli dilimizi kullansınlar.* Bu düşün-
cenin bir sonucu olarak Atatürk, geometri ve matematik terimlerinin Türkçe-
leştirilmesi çalışmalarına bizzat katılmıştır. *Müselles* karşılığında türetilen *üçgen*, *zaviyetan-ı mütekailetan-ı dâhiletan* karşılığında türetilen *iç ters açılar*, *müselles-i mütesaviyü'l-adla* karşılığında türetilen *eşkenar üçgen*, *amal-i erbaa* karşılığında türetilen *dört işlem* gibi terimleri Atatürk'e borçluyuz. Atatürk, az önce sizlere aktardığım terimlerle ilgili düşüncesini sözde bırakmamış, eyleme de geçirmiştir. Çünkü Türkçenin bilim dili olması için terimlerin de Türkçe olması gerekmektedir. Atatürk, yazmış olduğu *Geometri* kitabında bu terimleri kullanmıştır. Büyük bir alçakgönüllülük gösteren Atatürk, bu kitaba kendi adını yazmamıştır. Kitabın yazarı belirtilmemektedir ama bu kitabın sonraki baskısına bir ön söz yazan A. Dilâçar bu kitabın Atatürk tarafından yazıldığını belirtmiştir.

Konuşmamın bu bölümünde sizlere Türkçeyle ilgili genel bilgiler sunmak istiyorum. Türkçe eklemeli bir dildir. Köklere ekler getirilerek Türkçede terimler, yeni sözler türetilir. Sözleri birleştirme yoluyla yeni bir terim, yeni bir

* Türkiye Bilişim Haftası'nda 3 Eylül 2003 günü düzenlenen Teknik Bir Dil Olarak Türkçe: Çalışma Grubu Toplantısında yapılan konuşmanın bant çözümüdür. *Telepati Komünikasyon* dergisi genel yayın yönetmeni Merih Işın'ın yönettiği toplantıya Prof. Dr. Aydın Koksall, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın ve Yusuf Çotuksöken konuşmacı olarak katılmıştır.

söz türetmek de bir başka yoldur. Ad veya eylem köklerine getirilen yapım ekleriyle türetme yapılır. Kökler ya ad köküdür veya eylem köküdür. Bu köklerden yapılmış gövdeler vardır. Ek almış köklere dil bilgisinde *gövde* adı verilir. Bu gövdelere de yeni ekler getirerek yeni sözler ve yeni terimler türetilir. Türkçenin bir özelliği de, birkaç söz dışında türetme sırasında kökte asla değişiklik yaşanmamasıdır. Kural dışı olarak bazı sözlerin kökünde birtakım değişiklikler olabilir. Bir sözün bütününe baktığımızda o sözün kökünü ve eklerini açıkça görebilirsiniz. Buna bir örnek vereyim... Sayın Koksal'ın dilimize kazandırdığı *bilişim* terimini dil bilgisi alanında çalışan bir kişi olarak köküne ve eklerine ayırayım: *Bilişim*, *bil-* kökünden türetilmiştir, eylem köküdür. Araya bir bağlayıcı ünlü giriyor sonra işteşlik yani ortaklık işlevindeki yapım eki *-ş-* eki geliyor. Sonra yine bir bağlayıcı ünlü var. En sonda da ad yapan ek *-m* bulunuyor. Böylece yeni bir terim, gövde olarak dilimize kazandırılmış oluyor. Bu gövdeden *bilişimci* gibi yeni bir söz de türetilir. *Bilişim* sözüne baktığımızda bu sözün kökünü açıkça görebiliriz. Yeni terim ve yeni söz türetmek için bu tek yol değildir. İki ayrı sözü bir araya getirip birleşik söz oluşturarak yeni bir terim, yeni bir kavram, yeni bir söz de türetebiliriz. Buna *birleşik söz* adını veriyoruz. Birleştirme sırasında kimi kez sözlerin yapısında değişme görülürken (*sütlaç* gibi, *cumartesi* gibi kimi birleşik sözlerin yapısında değişme görülebilir), çoğu kez birleştirilen sözlerin yapısında bir değişme görülmez. Birleştirme yoluyla yapılmış terimlere örnek olmak üzere Sayın Köksal'ın dilimize kazandırdığı *bilgisayar* terimini örnek vereceğim. *Bil-* köküne ad yapan ek *-gi* getirilerek *bilgi* sözü yapılmıştır. *Say-* kökünden ad yapım eki *-ar* ile de *sayar* sözü türetilmiştir. Bu iki sözün birleştirilmesiyle oluşturulan *bilgisayar* sözü böylece dilimizin söz varlığına kazandırılmıştır.

İşte bu özellikler Türkçenin gelişmeye en uygun dil olduğunu, yeni sözler ve yeni terimler türetmeye elverişli bulunduğunu göstermektedir. Türkçedeki yapım ekleri içerisinde terim türetmeye uygun yüz yetmiş ek olduğu belirlenmiştir. Türkçedeki toplam ek sayısı daha fazladır, ama bu eklerden yüz yetmiş doğrudan doğruya terim türetmeye uygun eklerdir. Bu bilgiyi Türk Dil Kurumunun yayımladığı Hamza Zülfikar'ın eseri *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı çalışmada buluyoruz. Söz konusu yüz yetmiş ekin ses uyumlarına göre iki, dört veya sekiz biçimleri bulunabilir. Türkçedeki ses uyumları kuralı gereği, eklendiği kökün son ünlüsüne ve son ünsüzüne göre ekler değişkenlik içerisinde. Bir örnek: *-ar* eki, ince ünlülü sözlere *-er* olarak gelir. Kimi eklerin dört biçimi vardır ses uyumlarına göre, kimilerinin de sekiz biçimi vardır.

Türkçedeki söz köklerinin ve gövdelerin sayısına baktığımızda bu sayıyı on binlerle ifade edebiliriz. Çünkü yalnızca yazı dilinin söz varlığı, anlam varlığı

yüz bini aşmıştır. Bilim dallarındaki, bölge ağızlarındaki söz varlığını da düşüncecek olursak, yeni terimler türetmek için Türkçede on binlerce kök ve gövde olduğunu söylemek asla abartı değildir. Şu hâlde bu verilerle, matematiksel olarak sayısı milyonları bulan yeni söz ve yeni terim elde edilebilir. Kök ve gövdeyi on bin kabul edersek: 10.000¹⁷⁰ gibi çok büyük bir sayıya ulaşırız. Bu gerçekten çok büyük bir sayı... Türkçedeki bilim ve sanat terimlerini yeni türetmelerle bu yolda birkaç kat artırmak mümkün. Ancak, bu yapılırken karşılık bulunacak terimin anlamına uygun köklerden veya gövdelerden yararlanmak, uygun ve işlek ekleri kullanmak Türkçenin söz dizimi kurallarına uymak gerekmektedir. Öncelikli koşullarımız bunlar. Bir terimi türetirken, bir terime karşılık bulunurken öncelikle uygun kök veya gövde ele alınmalı, sonra anlamca uygun bu köke işlek ekler getirilmeli. Eğer birleşik bir söz yapıyorsak, Türkçenin söz dizimi kurallarına da uymamız gerekir. Türetilen terimlerin benimsenerek yaygınlaşması için yalnızca uygun kök ve işlek ek kullanılması, söz dizimi kurallarına uyulması da yeterli değildir. Bunlar birer ön koşul... Bu ön koşulların sağlanması da yeterli olmuyor. Eğer türetilen terimin benimsenmesi ve yaygınlaşması isteniyorsa, başka kurallar da vardır.

Türetilen ve karşılık bulunan terimin anlamı karşılması ve onu çağrıştırmaması gerekiyor. Terimi kullandığımızda o kavramı karşılamak ve çağrıştırmalıdır. Kısacası terim, karşıladığı kavramla ilgili bir ipucu vermesi gerekiyor. Anlaşılır olması gerekiyor bu terimin... Terimi söylediğinizde hemen herkesin bu çağrışım sonucu zihninde o kavram uyanmalıdır.

Türettiğiniz terim kolay söylenmelidir. Eğer bulduğunuz, önerdiğiniz terim kolay söylenmiyorsa, terimin telâffuzu zorsa, tutunma şansı da azdır.

Türetilen terim, kulağa hoş gelmelidir. Bu da son derece önemlidir, bir terimin yaygınlaşması ve yerleşmesi açısından.

Bir başka önemli nokta da, karşılık bulduğunuz yabancı kaynaklı terimin ses ve hece sayısı bakımından ondan daha az veya ona eşit ses ve hece sayısında terim türetmektir. Bir heceli bir terime karşılık olarak beş heceli bir terim öneriyorsanız bunun yaygınlaşması, tutunması kolay değildir. Çünkü dilde en az çaba kuralı vardır. En az çabayla hangi terim kullanılıyorsa, herkes ona yönelir. Eğer karşılık önerdiğiniz terim dört heceden oluşuyor da bunun yabancı kaynaklı bir heceli ise, çoğunluk o bir hecelik sözü kullanacaktır...

Bir başka kural da, mümkünse teriminin tek sözden oluşmasıdır. Birleşik sözler hece sayısını, ses sayısını artırmaktadır.

Terimin bire bir çeviri de olmaması gerekir. Doğrudan doğruya sözlüğü açıp da İngilizce veya Fransızca bir terim şu anlama geliyor, bunun karşılığında sözlüğümüzde şu söz var diyerek bire bir çeviri yapmamalıyız.

Bilim, sanat ve spor terimleri konusunda bu yolla ülkemizde çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Konuya duyarlı bilginlerin özverili çabaları ve çalışmaları sonucunda hemen hemen her bilim dalında terimler türetilmiş ve terim sözlükleri hazırlanmıştır. Bireysel çalışmaların yanı sıra ortak ve kurumsal terim çalışmaları da yapılmıştır. Bilişim terimleri konusunda Türkiye Bilişim Derneğinin, Türkiye Bilişim Vakfının değerli çalışmaları bulunmaktadır. Hepsisi de büyük emek, yoğun düşünce ve yaratıcılık ürünü olan bu çalışmalar Türkçenin ve Türk bilim tarihinin önünde yeni uruklar açmış, bizleri yüreklendirmiştir.

Hiç kuşkusuz terim çalışmaları denilince akla öncelikle Türk Dil Kurumunun çalışmaları gelir. Türk Dil Kurumunun yayımladığı bu çalışmaların başında Atatürk'ün yazdığı *Geometri* kitabı yer almaktadır. *Geometri*, 1937 yılında Kültür Bakanlığı yayını olarak çıkmıştır. 1971'den bu yana da Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmaktadır. *Geometri*, başlı başına bir terim sözlüğü değildir. Türetilen terimlerin kullanıldığı bir ders kitabıdır. Ancak, buradaki terimler konuların işleniş sırasında açıklamalı biçimde verilmiştir. Ayrıca, türetilen bu yeni terimlerin cümle içerisinde nasıl kullanılacağını göstermesi bakımından *Geometri* kitabı son derece başarılı bir kaynak eser niteliğindedir.

Türkiye Bilişim Derneğinin düzenlediği Bilişim Haftası Etkinlikleri'nde bir arada bulunmamız dolayısıyla Türk Dil Kurumunun yayımladığı bilişim terimlerine de konuşmamda öncelikle yer vermek istiyorum. Aydın Köksal'ın yazdığı ve 1981 yılında Türk Dil Kurumunun yayımladığı *Bilişim Terimleri Sözlüğü* nde yer alan iki bin beş yüze yakın bilişim terimini şu anda hepimiz kullanıyoruz. Yaygın bir biçimde kullanılan *bilgisayar, bilişim, yazılım, donanım* gibi terimler sadece terim olmakla kalmadı, gündelik dile de girdi.

Türk Dil Kurumunun bugüne kadar yayımladığı terim sözlükleri alfabetik sıralamaya göre şöyledir:

1. *Ağaçşileri Terimleri Sözlüğü*, 1968, Nazım Şanıvar.
2. *Asalakbilim Terimleri Sözlüğü*, 1970, Mehmet Turan Yarar.
3. *Atletizm Terimleri Sözlüğü*, 1976, Nurettin Alkanat.
4. *Ayaktopu Terimleri Sözlüğü*, 1974, TDK.
5. *Aydınlatma Terimleri Sözlüğü*, 1973, Şazi Sirel.
6. *Bitkibilim Terimleri*, 1948.
7. *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, 1998, Sevinç Karol ve ark.
8. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, 1973, Sedat Veyis Örnek.
9. *Ceza Yargılama Yöntemi Yasası Terimleri Sözlüğü*, 1972, Ahmet Erdoğan.
10. *Cimnastik Terimleri Sözlüğü*, 1969, Cemal Alpman.
11. *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, 1980, Sami Öngör (R. İzbirak).
12. *Çiftaker Terimleri Sözlüğü*, 1970, Hakkı Bekensir.

13. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1972, Vecihe Hatiboğlu.
14. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1980, Berke Vardar.
15. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 1949, TDK.
16. *Dirimbilim Terimleri Sözlüğü*.
17. *Döşem Terimleri Sözlüğü*, 1969, Cavit Sıdal.
18. *Edebiyat ve Söz Sanatları Terimleri Sözlüğü*, 1949, TDK.
19. *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, 1981, Ferhan Oğuzkan.
20. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 1975, Bedia Akarsu.
21. *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü*, 1978, Oktay Sinanoğlu.
22. *Fizik Terimleri Sözlüğü*, 1983, TDK.
23. *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*, 1969, Abdullah Kızılırmak.
24. *Gösterim Terimleri Sözlüğü*, 1983, Özdemir Nutku.
25. *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 1992, Zeynep Korkmaz.
26. *Gümrük Terimleri Sözlüğü*, 1972, İrfan Kızıklı.
27. *Güreş Terimleri Sözlüğü*, 1974, İhsan Harmandalı.
28. *Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü*, 1968, Adnan Turanî.
29. *Haber Dili Sözlüğü*, 1968.
30. *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, 1978, Orhan Acıpayamlı.
31. *Hekimlik Terimleri Sözlüğü*, 1980, TDK.
32. *İstatistik Terimleri Sözlüğü*, 1983, TDK.
33. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 1980, Ruşen Keleş.
34. *Kılıçoyunu Terimleri Sözlüğü*, 1970, Sait Yayla.
35. *Kimya Terimleri Sözlüğü*, 1981, TDK.
36. *Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü*, 191 A, Berin U. Yurdadoğ.
37. *Madencilik Terimleri Sözlüğü*, 1979, TDK.
38. *Mantık Terimleri Sözlüğü*, 1976, Teo Grunberg-Adnan Onant.
- 39- *Matematik Terimleri Sözlüğü*, 1983, D. Çöker- T. Karaçay.
40. *Matematik Terimleri Sözlüğü*, 2000, Prof. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu ve ark.
- A\ *Medenî Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1966, İ. Sungurbey.
42. *Metallbilim İşlem Terimleri Sözlüğü*, 1972, Erdoğan Tekin.
43. *Nükleer Enerji Terimleri Sözlüğü*, 1995, M. Boyla-Y. Canküyer.
44. *Ortaöğretim Terimleri Kılavuzu*, 1963, TDK.
45. *Otomobilcilik ve Motor Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1980, İ. Kuyumcu - Y. Beşerok.
46. *Resmî Yazışmalar Sözlüğü*, 1964.
47. *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, 1980, Mithat Enç.
48. *Sepettopu Terimleri Sözlüğü*, 1969, Cem Atabeyoğlu.

Türkçenin Teknik Terim Zenginliği

49. *Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü*, 1981, Nijat Özön.
50. *Sinema Terimleri Sözlüğü*, 1963, Nijat Özön.
51. *Tarih Terimleri Sözlüğü*, 1981, Bekir Sıtkı Baykal.
52. *Tarım Terimleri Sözlüğü*, 1949, TDK.
53. *Tecim-Maliye-Sayışmanlık-Güvence Terimleri Sözlüğü*, 1972, M. Uyguner-H. Tüner.
54. *Teknik Terimlerden Birkaç Örnek*, 1949.
55. *Teknik Terimleri*, 1949.
56. *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*, 1966, Haldun Taner-Metin And-Özdemir Nutku.
57. *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, 1980, Özer Ozankaya.
58. *Türe Terimleri*, 1948.
- 59- *Uçantop, Alantopu, Masatopu Terimleri Sözlüğü*, 1968, Sinan Erdem.
60. *Uygulayım Terimleri Sözlüğü*, 1980, K. Türkay-S. Koçak.
61. *Yapım iyeliği Terimleri Sözlüğü*, 1971, Muzaffer Uyguner.
62. *Yapıt Hakları Terimleri Sözlüğü*, 1971, Muzaffer Uyguner.
63. *Yasa Dili Sözlüğü*, 1968.
64. *Yerbilim Terimleri Sözlüğü*, 1971, H. N. Pamir-Ö. Öztunalı.
65. *Yazın Terimleri Sözlüğü*, 1974, T. N. Gencan-H. Ediskun-E. Naci Gökşen.
66. *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü*, 1981, Muzaffer Sencer.
67. *Yumrukoyunu Terimleri Sözlüğü*, 1968, Nihat Isıtman.
68. *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, 1976, O. Acıpayamlı.
- 69- *Zooloji Terimleri Sözlüğü*, 1963, Sevinç Karol.

Bilim, sanat ve spor dallarında terim türetme yolları, yöntemi ve terim türeten eklerle ilgili bilgilerin yer aldığı önemli bir kaynaktan istiyorum. Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın hazırladığı, Kurumumuzun yayımladığı *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, terimler konusunda başvuru eser niteliğindedir. Türk Dil Kurumu bu konuda daha önce de Emin Ozdemir'in *Terim Hazırlama Kılavuzu* adlı kitabını yayımlamıştı.

Türk Dil Kurumunun şu anda yayımlanma aşamasında olan bazı terim sözlükleri de var:

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu'nun hazırladığı *Açıklamalı Fizik, Kimya, Matematik Ana Terimleri Sözlüğü'nün* baskı işlemleri tamamlanmak üzere. Prof. Dr. Atilla Ozmen başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanan *Fizik Terimleri Sözlüğü*, Ahmet Yaşar ve arkadaşları tarafından hazırlanan *Kimya Terimleri Sözlüğü*, Nihat Kınıkoğlu başkanlığındaki bir kurulun hazırladığı *Malzeme Bilimi Mühendisliği Terimleri Sözlüğü*, ve benim yöneticiliğimde Levent Acar, Erdoğan

Bada, Zeynel Cebeci, Bülent Mıttı, Ali Tan'dan oluşan çalışma grubu tarafından hazırlanan *Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu*.

Bunlar yakın zamanda yayımlanacak terim sözlüklerimizden.

Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzunu 2001 yılında Türk Dil Kurumunun ağ kümesindeki (web site) <http://tdk.org.tr/bilterim> sayfasında yayımlayarak tartışmaya açtık. Çok olumlu eleştiriler geldi. Bu terimler ağ ortamında hâlâ eleştirilere açık. Basılması işlemleri de sürüyor. Eser şu anda inceleme aşamasında.

Teknik terimler konusunda Türk Dil Kurumunun önemli bir çalışması var. Mühendislik Dekanları Konseyinin 2001 yılında yapılan toplantısında konu mühendislik terimleri idi. Ben de bu toplantıya çağrılıydım. Toplantıda dekanlar, mühendislik bilim dallarında Türkçe terimler yerine yabancı kökenli terimlerin kullanıldığını, terimler konusunda da birlik olmadığını dile getirdiler. İki farklı üniversiteden mezun olan ve aynı iş yerinde çalışan iki mühendisin aynı şeyden söz ederken farklı terimler kullandığını, bunun da sakıncalı sonuçlar doğurabileceğini belirttiler. Öncelikli olarak terimlerin Türkçeleştirilmesi ve bu ortak terimlerle bütün mühendislik fakültelerinde öğretim yapılması düşüncesiyle Türk Dil Kurumu ile ortak çalışma yapılması kararı aldılar. Bu konuyla ilgili olarak 26 Nisan 2002 günü Türk Dil Kurumunda *Mühendislik Terimleri Bilgi Şöleni* düzenledik. Bu toplantıya dekanların yanı sıra yüzün üzerinde tartışmacı bilim adamı katıldı. Bir gün boyu süren bir toplantıda sorunlar ortaya konuldu, çözüm yolları ele alındı. Toplantının sonunda Türk Dil Kurumunda Teknik Terimler Kurulu adıyla bir üst kurul oluşturulması kararlaştırıldı. Bunun üzerine Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kuruluna Türk Dil Kurumu olarak öneride bulunduk ve Teknik Terimler Kurulu adıyla yeni bir kurul oluşturulmasını istedik. 18 Haziran 2002 günü alınan kararla bu kurul oluşturuldu. Türk Dil Kurumu Teknik Terimler Kurulunda mühendislik bilim dallarında çalışma grupları oluşturduk. Çalışma gruplarının çalışma ilkeleri ve terim türetme kuralları belirlendi. Mühendislik terimleri üzerindeki çalışmaların projelendirilmesi kararlaştırıldı. Türk Dil Kurumu olarak bunu bir proje hâline getirdik, Devlet Plânlama Teşkilâtına sunduk. Projenin 2004 yılında kabul edilerek programa alınacağını umuyoruz.

Teknik Terimler Kurulunun belirlediği çalışma grupları şunlar: Bilgisayar Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Makine Mühendisliği, Kimya Mühendisliği, inşaat Mühendisliği, Biomühendislik, Yer Bilimleri Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği.

Söz konusu bilim dallarında öncelikli olarak terim karşılıkları kılavuzu hazırlanması kararlaştırıldı. Yabancı kökenli terimler karşılığında Türkçe terimle-

rin türetilmesi ve bulunan bu terimlerin karşılıklar kılavuzu olarak yayımlanması ilkesi benimsendi. Türetilen bu terimlerin ağ ortamında tartışmaya açılması, kabul edilen ve eleştirilenlerle birlikte yapılacak değerlendirme sonucunda terim sözlüklerinin yayımlanması kararı alındı. Sözlükte terimler açıklamalı ve gerektiğinde şekilli olarak yayımlanacaktır. Alınan bir başka ilke kararı ise, her çalışma grubunda Teknik Terimler Kurulu tarafından belirlenecek bir Türk dili uzmanının bulunmasıdır. Çalışma grubunun diğer üyeleri ilgili bilim dalından öğretim üyelerinden oluşacaktır. Türk dili uzmanı, türetilen veya önerilen terimlerin Türkçeye uygunluğuna dikkat edecektir. Çalışmaların dar kapsamlı olmaması ve çalışma gruplarının birkaç kişiyle sınırlı kalmaması için farklı üniversitelerden bilim adamlarının görev alması ilkesi de benimsenmiştir. Böylece bu terimlerin tutunma şansı daha yüksek olacaktır. Çalışma grupları, en az üç değişik üniversiteden olmak üzere en az beş kişiden oluşacaktır. Türk dili uzmanı bu sayıya dâhil değildir. Çalışma grupları, Türkçede karşılığı olmayan terimler için Türkçe karşılık türetecektir. Bunu da öncelikli bir kural olarak belirledi, Teknik Terimler Kurulu. Türkçe karşılığı olan veya yabancı dildeki şekliyle dilimize yerleşmiş bulunan terimlerin yerine yeni bir terim önerilip önerilmemesine çalışma grupları karar verecektir. İlgili bilim dalında görev yapan bilim adamları, Türkçe karşılığı olan bir terim varsa, öncelikle onu ele alacaklar ve bu terimde karar kılacaklardır. Eğer böyle bir terimimiz yoksa ve yabancı dildeki şekli yerleşmişse, dilimizde yaygınlaşmışsa yine bu çalışma grubu yabancı kaynaklı terimin kullanılıp kullanılmaması konusunda karar verecektir.

Bu büyük projede ortak terimlerin kullanıldığı bilim dallarında da terim birliği sağlanacaktır. Farklı çalışma grupları olsa bile birbirine yakın bilim dalları ortak terimlerde bir birlik sağlanmasına dikkat edeceklerdir. Böylece, aynı terime bir çalışma grubu farklı, bir başka çalışma grubu farklı karşılık önermeyecektir.

Şimdi bu çalışmalar içerisinde hayli mesafe almış olan Malzeme Bilimi Mühendisliği Terimleri çalışmasından kısaca söz etmek istiyorum. Bu proje için tasarlanan bir program ağ ortamında şu anda kullanıma sunulmuştur. Söz konusu programın bütün mühendislik bilim dalları için terim çalışmalarında kullanılması kararlaştırıldı. Bu programın satın alma işlemi şu anda sürüyor. Bunu satın aldıktan sonra bütün mühendislik bilim dallarındaki terim çalışmaları ağ üzerinden yürütülecektir. Program, ağ üzerinde çalışan iletişim sayfasıdır. Şu anda ağ ortamında kullanımda olan bu programa sadece kullanıcı adı verilen ve kullanıcı şifresi bulunan kişiler ulaşabilmektedir. Ana sayfada ilgili bölüme kullanıcı adı ve şifreyi yazdıktan sonra sorgulama ölçütleri ve aranacak veri

bölümleri bulunmaktadır. Dili seçip daha sonra aranacak veriyi yazarak arama yapılmaktadır. İngilizce bir terim karşılığında Türkçe hangi terim önerilmiş onu görebiliyorsunuz. Her terimin İngilizcesi, Fransızcası, Almancası ve Rusçası da sayfa içerisinde yer almaktadır. Yazı tipi farklılığı dolayısıyla terimin Rusça karşılığını görebilmek için bir başka tuşa basmak gerekiyor. Rusça karşılığı ayrı bir pencere olarak açılmakta ve altında açıklaması görülmektedir.

Bu programın bütün terim çalışmaları için kullanılmaya başlanmasıyla ağ üzerinde ortak çalışmalar yürütülmesi gerçekleşmiş olacaktır.

Konumuzla ilgili olması bakımından Türk Dil Kurumunda yapılan bir başka etkinlikten de söz etmek istiyorum, içinde bulunduğumuz 2003 yılı, Türkiye'de Genel Ağ'ın (İnternetin) onuncu yılıdır. 1993'te Türkiye'de Genel Ağ yaygınlaşmaya başlamıştı. Genel Ağ'ın onuncu yılı etkinlikleri ilk defa 7 Nisan 2003 günü Türk Dil Kurumunda düzenlenen bir açık oturumla başladı. Bu oturumu Doç. Dr. Mustafa Akgül yönetti. *İnternet ve Türkçe, içerik, Terimler, Standartlar ve e-Türkçe* konulu açık oturuma konuşmacı olarak Prof. Dr. Aydın Koksall, Prof. Dr. Ümit Karataş, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Dr. Mustafa Kemal Akgül, Yurtsan Atakan ve Nevzat Basım katıldı. Toplantıda çeşitli görüşler dile getirildi. Biz de Türk Dil Kurumu olarak *e-Türkçe* kavramını gündeme getirdik. Nedir *e-Türkçe*? Kısaca, Türk dilinin temel başvuru kaynaklarının elektronik ortama taşınması ve Türkçeye ilgili zengin bir sanal kitaplık oluşturulmasıdır *e-Türkçe*. Çünkü ağ ortamında Türkçe içerik, Nevzat Basım'ın bu toplantıda verdiği bilgiye göre ne yazık ki binde dördü oluşturuyor. Yanlış duymadınız... Yüzde dört değil, binde dört... Yeryüzündeki diller içerisinde Türkçe ağ ortamında ne yazık ki binde dördü oluşturuyor. Biz hem Türkçenin temel başvuru kaynaklarını ağ ortamına aktaralım, hem de Türkçenin bütün edebî eserlerini ağ ortamında kullanıma sunalım dedik. Böylece Türkçe içeriği de zenginleştirmiş olacağız. Nedir bu temel başvuru kaynakları? Tek dilli sözlükler, iki dilli sözlükler, çok dilli sözlükler, terim sözlükleri gibi bütün sözlüklerimizi ağ ortamına aktarmayı amaçlıyoruz, *imlâ Kılavuzu*, dil bilgisi kaynakları ve Türkçenin anıt eserleri ağ ortamına aktarılacaktır. *Orbon Yazıtlarından* başlayarak eserlerin hem özgün biçimlerini hem de günümüz Türkçesiyle olan biçimlerini, aynı zamanda sesli biçimlerini de ağ ortamında kullanıma sunmayı amaçlıyoruz. Amacımız Türkçeyi başvuru kaynaklarıyla, anıt eserleriyle elektronik ortama taşımak, bilişim teknolojilerinden yararlanarak Türkçenin doğru ve güzel kullanımını yaygınlaştırmak. İnternet Haftası'nda yaptığımız bu toplantının sonunda Doç. Dr. Mustafa Akgül, her yıl İnternet Haftası'nda Türk Dil Kurumunda Türkçe ile ilgili özel bir toplantı düzenlenmesi, geçen bir yıl içerisinde İnternet ve Türkçe konusundaki gelişmelerin değerlendirilmesi, so-

runların ve çözüm yollarının ele alınması önerisinde bulundu. Bu öneri kabul edildi. Türk Dil Kurumu olarak her yıl Genel Ağ ve Türkçe konusunda bir toplantı düzenlemeyi kararlaştırdık.

Bütün bunlar olumlu gelişmeler. Hem Türk Dil Kurumunun yaptığı çalışmalar, hem diğer kurumların, Türkiye Bilişim Derneği, Türkiye Bilişim Vakfı gibi gönüllü kuruluşların yaptığı çalışmalar hem de değerli hocamız Aydın Koksall'ın çalışmaları gibi bireysel çalışmalar son derece önemli ve olumlu işler. Ancak, bütün bunlara karşın bilişim Türkçesinde bizim gözlemlediğimiz olumsuz gelişmeler var: Bilişim alanında yabancı kökenli terimler yaygınlaşma eğilimi gösteriyor, hatta bir bölümü yaygınlaştı. Şu anda bilgisayar dergilerine bakınız, reklâmlarda ve kimi yazılarda, üzülerek söylüyorum, hâlâ *computer* sözünü kullananlar var. *Computer market, scanner, speakers, camera* diye yazılıyor bu terimler. Oysa bunların hepsinin Türkçe veya Türkçeleşmiş karşılıkları var. *Computer* için *bilgisayar* diyoruz. *Scanner* için *tarayıcı* diye çok güzel bir terimimiz var. Bakınız, şu anda Türkçede iki ayrı spiker sözü var. Biri televizyonlarda haber okuyan spiker, diğeri ise *speaker* (söylenişi de spikır)... *Speaker* bilgisayara takılan hoparlör için kullanılıyor. Evet, hoparlör Türkçe değil Fransızca ama, yıllar önce dilimize girmiş ve yerleşmiş. Fakat bilgisayar dünyasında hoparlör demeyip de İngilizce *speaker* yazarak *spikır* biçiminde söyleyenler var.

İngilizce kökenli bilgisayar terimlerinin yazılış ve söyleyişleriyle ilgili başka olumsuzluklar da var. Bu örnekler bilgisayar dergilerinden alınmıştır. Yabancı kökenli terimlerin yaygınlaşması yüzünden söz varlığımızın görüntüsü bozuluyor. Buna bağlı olarak da Türk yazı geleneği bozuluyor. Örneğin *chat* sözünü özgün biçimiyle yazarken İngilizcedeki biçimiyle de söylemek yaygınlaştı. Ancak sorun, bu sözün Türkçe ek almasıyla daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkıyor. Ek alan söz *chatlaşmak* biçiminde değil, *çetleşmek* biçiminde söyleniyor. Söze getirilen ekin sesleri İngilizce söyleyişe göre eklenmektedir. Böylece sözün yazılışında, ekin getirilişinde ve sözün okunuşunda Türkçenin değil, İngilizcenin kuralları esas alınmaktadır. Böylece yeni bir eğilim başladı bilgisayar dergilerinin imlâlarında... Bu tür sözler ve terimler İngilizcedeki özgün biçimleriyle yazılmakta, İngilizcedeki özgün okunuşlarına göre Türkçe ekler getirilmektedir. Ancak ekler kesme işaretiyle sözlerden ayrılmaktadır: *chat'lesmek*... Bir başka örnek de *server* 'sunucu'... Bu söz *server* diye yazılıyor, İngilizce bilmeyen de *server* diye yazıldığı gibi okuyor... Ama bir de bakıyorsunuz bilgisayar dergilerinde bu söz ek aldığında *server'ınız* biçiminde yazılıyor. Neden? Çünkü bu sözü *sörvır* diye okumanız bekleniyor. Yazıldığı gibi okusanız *serverın* olması gerekiyor. Bir bilgisayar dergisi *hack'lenmeyin* sözünü kapağına almış ve bunu *beklenmeyin* diye okumanız bekleniyor.

Burada en doğru olanı, bu terimlerin Türkçe karşılığını kullanmak... *Chat'leşmek* yerine *söyleşmek*, *server'ınızın* yerine *sunucunuzun* dediğimizde hem Türkçe terimleri kullanmış oluruz hem de imlâmızı ve söyleyişimizi bozan bu gülünç durumlardan kurtuluruz.

Kısaltmalarda da benzer durum söz konusu... *UPS* kısaltmasını harflerin Türkçedeki adlarıyla *u-pe-se* diye okursanız ek almış biçimlerde ilginç bir durum ortaya çıkıyor. *UPS'nin* biçiminde bir yazılış yerine karşınıza *UPS'in* biçimi çıkıyor. Neden? Çünkü, sizin bu kısaltmayı *yu-pi-es-in* biçiminde okumanız isteniyor... Harflerin İngilizcedeki okunuşlarını bilmeniz isteniyor... Kısacası Türkçe yazılmış bir yazıyı okumanız için Türkçe bilmeniz yeterli değildir... İngilizceyi de bilmeniz gereklidir. Hatta İngilizce bilmeniz neredeyse bir ön koşul... İngilizce sözlerin okunuşlarını, İngilizce harflerin adlarını bilmek zorundasınız ... Tıpkı bir zamanlar Osmanlı Türkçesini iyi bilmek için Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsçayı da iyi bilmek gerektiği gibi bugün de bilişim Türkçesini anlayabilmeniz için İngilizceyi bilmeniz gerekmektedir.

Yabancı terimlerin getirdiği olumsuzluklar bununla da sınırlı değil... Yabancı kökenli terimlerin söyleyiş farklılıkları da kulak tırmalıyor. Kimisi *lazer* diyor, kimisi *leyzir*; kimisi *mikro* diyor, kimisi *maykro*. İkili söyleyişler giderek yayılıyor: *minimize I minimize, optimize I optimize*.

Harf adlarımız da giderek yabancılaşıyor. Atatürk'ün Harf Devrimi sırasında 1353 sayılı Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki adlı yasada harf adlarımız *be, ce, çe, de, fe, he, ke, ne* vb. biçimde belirlenmiştir. Ama bir bakınız bilişim dünyasına... HTML kısaltmasını siz *he-te-me-le* diye söylüyorsunuz, karşınızdaki *eyç-ti-em-el* diye söylüyor. İşin çok ilginç bir yanı da elektronik posta adreslerinin söylenişi: Örneğin *ali@bal.com.tr* biçimindeki bir adres *ali-et-bal-dat-kom-H-ar* olarak söyleniyor. *Nokta* demek yerine İngilizceden *dot* (söylenişi de özgün biçimiyle *dat*), *com* (Hiç *com* denir mi? Ne cahillik!... Mutlaka *kom* diye okumalısınız!)... Bütün bunlardan sonra Türkiye'nin, ülkemizin, kısaltmasına gelir sıra... Ne dediniz efendim? *Te-re* diye mi okudunuz? Cahilliğin bu kadarı da pes doğrusu!... Onu da *TI-AR* diye okumalısınız !!!

İşaretlerimizin adlarının da değiştiğini duyuyorsunuzdur. / işaretinin adı, Türkçede *bolü*dür. Konuşmamda andığım *Geometri* kitabında Atatürk *bolü* terimini kullanmıştır. Eskiden Osmanlı Türkçesinde buna *taksim* deniyordu. Şimdi bu işaret için *bb'lü* demek dururken *slash* sözü kullanılıyor. *Ters bolü* demek yerine de *back slash*...

Bu olumsuzlukların pek çok benzerini bilgisayar dergilerinde görebilirsiniz.

Sorunun sadece bizde yaşanmadığını da belirtmemiz gerekiyor. Fransız hükümeti 1974 yılında İngilizce otuz dört bilişim teriminin Fransızca karşılığını

bir kararname yayımlayarak yabancı terimlere karşı dillerini savunmak gereği duymuştu. Birkaç ay önce, Rusya devlet başkanı Putin'in İngilizce bin sözün Rusçada kullanımını yasakladığını gazeteler yazmıştı. Birkaç ay önce ise Fransız hükümetinin *e-mail* sözünü yasakladığı haberi gazetelerde yer aldı. Fransız hükümeti *e-mail* karşılığında Fransızca *courriel* sözünün kullanılmasını istiyordu.

Baştaki saptamamıza tekrar dönelim... Bilim dili olarak Türkçenin daha da geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi; öğretimde birliğin sağlanması için bilim ve sanat dallarında Türkçe terimlerin kullanılması, öğretim kurumlarında ve bilimsel çalışmalarda ortak terimlerin işletilmesi bir gerekliliktir. Bunun yapılması için de öncelikli olarak yabancı dille öğretim saçmalığından hemen vazgeçmemiz gerekiyor.

Terimler bilim dallarının özel sözcükleridir. Terimi karşıladığı kavramın özel adı olarak kabul etmemiz gerekiyor. Nasıl ki hepimizin özel adı varsa terimleri de aynı şekilde kavramların özel adları olarak düşünmeliyiz. İlke olarak Türkçe terimlerin kullanılması benimsenmelidir. Bilim dallarında ortak terimler kullanılmalı, farklı terimler kullanıp karmaşaya yol açmamalıdır. Türkçede yerleşmiş ve yaygınlaşmış yabancı kökenli terimler Türkçeleşmiş sayılmalıdır. *Atom*, *elektrik* gibi terimlere Türkçe karşılık yerleştirmek ve yaygınlaştırmak artık çok zordur. Ülkemizdeki bütün üniversiteler, bilim kurulları, gönüllü kuruluşlar terimler konusunda Türk Dil Kurumu ile iş birliği yapmalıdır. Terimler üzerinde çalışmalar yürütmek, bu çalışmaları resmî ve özel kuruluşlarla paylaşmak görevi yasa ile Türk Dil Kurumuna verilmiştir. 2876 sayılı yasanın 37. maddesinin d fıkrası Türk Dil Kurumuna bu konuda yetki ve sorumluluk vermektedir. Ortak çalışmalarla türetilecek terimler, bütün öğretim kurumlarında, bilim kuruluşlarında, bilimsel ve popüler yayınlarda, kitle iletişim araçlarında kullanılmalıdır. Terimlerin yaygınlaşması için Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK, TÜBİTAK, TRT, meslek odaları ve meslek kuruluşları kitle iletişim araçları Türk Dil Kurumu ile iş birliği içerisinde olmalıdır. Yazılım ve donanım kuruluşları, şirketler ürünlerinde bu terimleri kullanmalıdır. Bu konuda kuruluşlar, ilgili bakanlık ve kurumlarla işbirliği içerisinde çalışmalıdır. Tüm bu çalışmalar Bilişim teknolojileri kullanılarak yaygınlaştırılmalıdır. Türk Dil Kurumu, Türkçe ile ilgili bütün konularda olduğu gibi Türkçenin teknik bir dil olarak daha da geliştirilmesi, zenginleştirilmesi için bütün kurum ve kuruluşlarla, kişilerle iş birliğine hazırız. Türkçe için el ele verdiğimizde hiçbir sorun kalmayacaktır.